

YANNIS HAMILAKIS
Ulus ve Harabeleri

YANNIS HAMILAKIS Brown Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Girit Üniversitesi ve Sheffield Üniversitesi'nde eğitim gördü. Galler Üniversitesi (1996-2000) ile Southampton Üniversitesi'nde (2000-2016) ders verdi. Geçmişin ve bugünün maddi kültürüne, antropolojiden feyz alan eleştirel bir arkeolojiyle bakıyor ve arkeolojik çalışmada disiplinlerarası yaklaşımı benimsiyor. Arkeolojik ve akademik çalışmanın, toplumsal adalet ilkesine dayalı politik bir faaliyet olması gerektiğini savunuyor. Bedenin ve duyuların arkeolojisi, yeme içmenin arkeolojisi, toplumsal zooarkeoloji, geçmişin sosyopolitikası, arkeoloji ve milliyetçilik, arkeolojik etnografya, arkeoloji ve fotoğraf, çağdaş göçün arkeolojisi, arkeolojide eleştirel pedagoji gibi konular araştırmalarının ve derslerinin temel temalarını oluşturuyor. Hamilakis, 2007-2010 yılları arasında Poros Adası'ndaki Kalaureia Arkeolojik Etnografî projesinin direktörlüğünü yürüttü. 2009 yılından beri Yunanistan'daki Koutroulou Magoula Arkeoloji ve Arkeolojik Etnografî projesinin eşdirektörü. Yayımlanmış kitapları: *Archaeology and the Senses: Human Experience, Memory, and Affect* (2013); *Camera Kalaureia: An Archaeological Photo-ethnography* (2016; Fotis Ifantidis'le birlikte); *The New Nomadic Age: Archaeologies of Forced and Undocumented Migration* (2018; eş-editör).

sanat**hayat**
DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun

Tüm bu anıtları yerinden sökmek, çürümüş parçaları böyle biraraya getirmek, enkazı yöntemli bir nizama sokmak ve bu toplamı modern kronolojiye dair pratik bir derse dönüştürmek... bunların tek bir amacı olabilir: kendimizi ölü bir ulus olarak inşa etmek. Hâlâ **hayat**ayken kendi cenaze törenimize katılmaya denk düşer bu, tarihini yazalım diye **sanatı** öldürmeye... Halbuki **sanatın** tarihi değildir bu, mezarına yazılmış bir kitabedir.

Quatrèmere DE QUINCY

Müz'ün eserleri artık Tin'in gücü ve kuvvetinden mahrum, çünkü Tin kendi kesinliğine tanrıların ve insanların paramparça enkazı üzerinde kavuştu. Artık o eserler, bizim için şimdi ifade ettikleri şeyden ibaret oldular: hayırsever bir Yazgı'nın, bir genç kızın getirdiği bir meyve tepsisi gibi bize sunduğu, dalından çoktan koparılmış güzel meyveler. Onlar artık bize, vaktiyle içinde var oldukları gerçek **hayatı** sunamıyor – ne onlara can veren ağacı, ne cevherlerini oluşturan toprağı ve öğeleri, ne onlara kendine özgü niteliklerini veren o iklimi, ne de olgunlaşmalarını sağlayan mevsim değişimi döngülerini. Yani Yazgı bize, kadim **sanat** eserleriyle birlikte ait oldukları dünyayı da geri getiremiyor; çiçek açıp olgunlaştıkları etik **hayatın** baharlarını ve yazlarını vermiyor, sadece o gerçek dünyanın örtülü bir hatrasını sunuyor.

G. W. F. HEGEL

YANNIS HAMILAKIS

Ulus ve Harabeleri

YUNANİSTAN'DA ANTİKİTE,
ARKEOLOJİ VE ULUSAL İMGELEM

*The Nation and its Ruins
Antiquity, Archaeology,
and National Imagination in Greece*

ÇEVİREN
Ayşe Boren

*The Nation and its Ruins:
Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*
© 2007 Yannis Hamilakis
Bu kitabın yayın hakları Oxford Publishing Limited'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 2926 • sanathayat dizisi 47
ISBN-13: 978-975-05-2952-8
© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

•

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun
YAYINA HAZIRLAYAN Elçin Gen
KAPAK TASARIMI Özlem Özkal - Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Asude Ekinci
BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 45030
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları

SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Annemle babama
Στους γονείς μου

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ / EDHEM ELDEM	17
ÖNSÖZ.....	25
HARF ÇEVİRİSİ ÜZERİNE NOT	31
Sunuş: Mermere Dökülmüş Hatıralar	35
• Çok-Uluslu Sermaye Çağında “O Eski Yunan Görkemi”.....	35
• Ulusun Harabelerinde Düşler Görmek.....	43
• Ulusal Öznelerin Üretilmesi.....	50
• Kolonileştirici Modernlikler	55
• “Geleneğin İcadı”nın Ötesine Geçmek	58
• Çok-alanlı Arkeolojik Etnografyalar	61
• Kitabın Çerçevesi	63
“Askerler”, “Rahipler” ve “Bulaşıcı Hastalık Hastaneleri”: Arkeolojik Madde-Gerçekliklerin Üreticileri	81
• “Askerler” ve “Rahipler”	81
• Ulusun Mabetleri	94
• “Bulaşıcı Hastalık Hastaneleri”: Yabancı Okullar.....	96
• Arkeoloji Hukuku ve Ulusal Değer Üretimi	100

Batı Helenizminden Yerli Helenizme:

Antikite, Arkeoloji ve Modern Yunanistan'ın İcadı	111
• Sunuş	111
• Bağımsızlık Savaşı'ndan Önce ve Sonra Eski Eserler ve Yaşam Hikâyeleri	120
• Ulusu Düşlemek	131
• Ulusal Hafıza Fragmanlarını Biraraya Toplamak	136
• Manzarayı Temizlemek, Helenizmin Heterotopyasını Üretmek	143
• “Gözlerimizin Önünde ...”: Ulusal Arkeolojinin Paradoksu	157
• İhtilafli Bir Kaynak Olarak Geçmiş	161
• Yerli Bir Sentez: Batı Helenizminden Yerli Helenizme	171
• Harabeleri Düşlemek	179

Şaman Olarak Arkeolog: Manolis Andronikos'un

Duyulara Hitap Eden Ulusal Arkeolojisi	205
• “Öteki Kıyı”dan Yolculuk	215
• Rüya/Hayal	221
• “Kutsal Emanetleri Taşıyan Sandık”	225
• Bitimsiz Savaş ve Ölümsüz Ölüm	227
• Dokunarak Gören Adam	228
• Kader Ânı	231
• Düşün Anıtsallaştırılması	238
• Şaman Olarak Arkeolog	247

Sparta Hayalleri:

Antikite ve Metaksas Diktatörlüğü	263
• Antikite ve Metaksas Rejiminin İdeolojisi	266
• “Öteki”nin Söylemi	284
• Arkeoloji Pratiği ve Metaksas Rejimi	289
• Sonuçlar	296

Öteki Parthenon: Toplama Kampındaki

Antikite ve Ulusal Hafıza	309
• Makronisos: “Ulusun Yeniden Eğitildiği Okul”	311
• Makronisos ve Antikite	319

• Ezilenlerin Söylemi: Gizli Senaryolar ve Efendinin Üst Anlatısı	330
• Makronisos: Gösteri ve Gözetim Heterotopyası	337
• Sonuç	342
• Sonsöz	344

Bütünlük Nostaljisi:

Parthenon (ya da Elgin) Mermerleri	359
• Mermere Dökülmüş Hikâyeler	362
• Ulusun Tutsak Çocukları	371
• Devredilemezliğin Ötesinde: Parçaları Biraraya Toplamak	388
• Ek	402

Sonuç: Harabeler İçindeki Ulus?	419

Kaynakça	439
Fotoğraf Kaynakçası	473
Dizin	476

TEŞEKKÜR

Bu kitabı yazma fikrinin doğduğu ânı hatırlayabiliyorum. 1996 yılının Mart ayıydı. O zamanlar, Lampeter'daki Galler Üniversitesi'nde çalışıyordum ve modern Yunanistan'da antikite hakkındaki bir makalemin bir baskısını okuması için meslektaşım Andrew Fleming'e vermiştim. Birkaç gün sonra, bir kahve molasında, Andrew yanıma gelerek makalenin ne kadar hoşuna gittiğini söyledi. Ayrıca, bu konudan ilginç ve önemli bir kitap çıkabileceğini; böyle bir kitap yazmayı düşünmem gerektiğini ekledi. O zamana kadar aklımda böyle bir proje yoktu ve bu araştırmayı, prehistorya ve arkeoloji teorisi hakkındaki asıl araştırmalarımın yanı sıra yürüttüğüm ikincil bir uğraş olarak görüyordum. Andrew beni cesaretlendirmeseydi bu projeye hiç girişmeyebilirdim; bunun için kendisine yürekten teşekkür ediyorum. Başka meslektaş ve arkadaşlarımla dolaylı teşviki de bir o kadar önemliydi. Bu çalışmaya inandıkları ve beni çeşitli şekillerde destekledikleri için teşekkür borçlu olduğum başka meslektaşlarım ve bazı kurumlar da var. Konuyla ilgili ciddi araştırmalara, Galler Üniversitesi'nden aldığım araştırma izniyle

Londra'da bulunduğum 1998 sonbaharında başladım. Mary Seeger O'Boyle doktora sonrası araştırma bursuyla Princeton Üniversitesi Yunan Çalışmaları programında geçirdiğim 1999 baharında ise araştırmalarımı ilerletme fırsatı buldum. Londra'da, Peter Ucko, bana University College London'ın kapılarını açarak büyük bir misafirperverlik gösterdi. Philip Carabott ise, King's College'in arşiv ve kütüphanelerinde yürüttüğüm araştırmalar sırasında bana her tür kolaylığı sağladı. Princeton'da, Dimitri Gondicas, her zamanki tutku ve merakıyla, projeye büyük ilgi gösterdi ve birçok açıdan yardım ve tavsiye sundu. Firestone Kütüphanesi'nin çalışanları, görevlerinin gerektirdiğinin çok daha ötesinde yardımcı oldular. 2003'te, bir başka araştırma bursu, Margo Tytus araştırma bursu sayesinde Cincinnati Üniversitesi Eski Yunan ve Latin Dili ve Edebiyatı bölümünün, özellikle de modern Yunanca alanındaki mükemmel kütüphanesinden faydalanma şansı elde ettim. Kitabın büyük bölümünü burada kaleme aldım. Kütüphane çalışanları ve öğretim üyelerine, en başta da Getzel Cohen ve Barbara Burell'a, Cincinnati'deki hayatımı kolaylaştırdıkları için teşekkür ederim. Bölümün parlak lisansüstü öğrencileri bana çok iyi baktılar; sık sık eğlenceli içki sofraları tertipletiler. Bu sofralar olmasaydı, kütüphanede geçirdiğim uzun günlerle baş edemezdim.

Ama, özel bahsi hak eden birileri varsa, onlar da, sergiledikleri içten misafirperverlikle Shari Stocker ve Jack Davis'tir. Özellikle Jack, bu projeye büyük ilgi gösterdi; çeşitli konular hakkında benimle tartışmaya ve Yunan arkeolojisiyle ilgili her konuda bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşmaya her zaman hazırды. Bu kitabın sıkı destekçilerinden biriydi ve başından sonuna kadar, fikir ve tavsiyelerini hiç esirgemedi. Cincinnati Üniversitesi arşivi çalışanlarına, malzemeye erişim sağladıkları ve yardımları için teşekkür ederim.

2005-2006 akademik yılını, misafir öğretim üyesi olarak Los Angeles'taki Getty Araştırma Enstitüsü'nde (GRI) geçirme fırsatım oldu. Burada, başka bir proje üzerine çalışmanın yanı sıra, bu kitabı gözden geçirme ve bazı fikirler üzerine yeniden düşünme şansı buldum. GRI'daki meslektaş ve arkadaşlarımla hepsinin bana büyük yardımları oldu; ama, Ken Lapatin ve Claire Lyons'a özel teşekkür borçluyum. Akademik hayatımı geçirdiğim Lampeter Üniversitesi (1996-2000) ve Southampton Üniversitesi (2000-), bana bu araştırmayı sürdürmem için gerekli alan ve zamanı tanıdılar; bu kurumlardaki öğrencilerim ve meslektaşlarımla da, argümanlarımdan bazılarını dinlediler ve yorumlarda bulundular. İlgili konularda çalışan doktora öğrencilerim Ioanna Antoniadou, Nota Pantzou, Lena Stephanou ve Nicolas Zorzin, özel teşekkürü hak ediyorlar. Yunanistan'da bazı kurumlar, bu araştırmada bana kolaylık sağladılar: Bunların en başında, belki de, Atina'daki Amerikan Klasik Araştırmalar Okulu (özellikle de okulun kütüphanesi, arşivleri ve destek personeli), Gennadion Kütüphanesi ve Modern Toplumsal Tarih Arşivleri (ASKI) geliyor. ASKI'da, Vangelis Karamanolakis, genellikle son dakikada karşısına çıkardığım sorulara hiç yüksünmeden yardımcı oldu. Dünyanın çeşitli yerlerinde katıldığım akademik seminer ve konferanslardaki saymakla bitmeyecek kadar çok dinleyici, bu kitapta geliştirdiğim fikirlerin bazılarını dinlediler ve nihai ürünü yeniden şekillendirmeme yardımcı oldular.

Kitabın çeşitli bölümlerinin ya da tamamının taslağını (ya da ham halini) okuyup yorumda buldukları için Stratis Bournazos, Keith Brown, Philip Carabott, Jack Davis, Michael Herzfeld, Andonis Liakos, Neni Panourgia, John Papadopoulos, Neal Ascher Silberman, Alain Schnapp, Charles Stewart ve David Sutton'a büyük minnet borçluyum: Ayrıca bazı dergi hakemleri de, yapıcı eleştiri ve tavsiyelerde bu-

lundular. Classical Presences dizisinin editörlerine, özellikle de Jim Porter'a, verdikleri büyük destekten dolayı teşekkür ederim. Bu kitabın temelinde yatan projeye Eleana Yalouri ile birlikte girişmiştik; bu anlamda, ilk çalışma ortağım oydu ve aradan geçen yıllar içinde, tartışmalarımız sırasında benimle fikir, düşünce ve argümanlarını paylaştı. Karoline von Oppen ile saatler süren tartışmalarımız oldu; bu kitaptaki fikirleri ilk okuyan ya da dinleyen genellikle oydu. Kitabın başlığını da ona borçluyum; gerçi, bundan bahsettiğim için bana teşekkür edeceğinden şüpheliyim... Bu kitabın uzun oluşum sürecinde, bana çeşitli şekillerde (yorumlarıyla, teşvikleriyle, çalışmalarının nüshalarını vererek, teknik destek sağlayarak vs.) yardımcı olan insanlar şunlar: Aglaia Giannakopoulou, Kerry Harris, Fani Mallouhou-Tufano, Aris Tsouknidas, Gonda van Steen, ve Andy Vowles. Nezaket gösterip, bu kitaptaki resimleri yeniden basmama izin veren kişi, kurum ve yayınevlerine çok teşekkür ederim. Oxford University Press'in çalışanları (özellikle de Hilary O'Shea ve Bethan Lee) başından beri son derece anlayışlılardı ve bana çok yardımcı oldular.

Fakat, en büyük teşekkürü, bu proje için görüştüğüm kişilere, muhataplarıma borçluyum: Lampeter'daki Galler Üniversitesi ile Southampton Üniversitesi'ndeki Yunan öğrencilerime; Yunanistan'daki arkeolog arkadaşlarıma; Yunanistan İç Savaşı sırasında kurulan toplama kamplarından kurtulanlara ve bu kitapla şu ya da bu şekilde alakalı meseleler hakkında sohbet etme fırsatı bulduğum sıradan insanlara... Umarım, bu yere; geçmişte ve şimdi burada yaşayan insanlara; bu toprakların "yerlilerine" ve daha yakın zamanda buraya gelen "göçmenlere" duyduğum derin sevgi ve alakayı hissedерler.

"Öteki Parthenon" başlıklı bölüm, ilk olarak *Journal of Modern Greek Studies* dergisinde [20 (2002)] yayınlanmış

bir makalenin gözden geçirilmiş versiyonudur ve burada, Johns Hopkins University Press'in izniyle yeniden basılmıştır. "Bütünlük Nostaljisi" başlıklı bölüm, *World Archaeology* dergisinde [31 (2) (1999)] yayınlanan çok daha kısa bir makalenin ciddi şekilde genişletilmiş ve gözden geçirilmiş versiyonudur. Bu kitapta, usulünce referans vermek kaydıyla, başka yayınlarımda geçen bazı kısa pasajları kullandım. Aksi belirtilmedikçe, tüm Yunanca-İngilizce çeviriler bana aittir.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

EDHEM ELDEM

Yannis Hamilakis'in *The Nation and its Ruins* (*Ulus ve Harabeleri*) isimli kitabının yayınlanmasının üzerinden on üç yıl geçtikten sonra Türkçe tercümesinin yayınlanması geç de olsa çok sevindiricidir. Arkeoloji, tarih, siyaset ve antropolojinin kesiştiği bir noktada yer alan bu çalışma, günümüz toplumu ve siyaseti ile geçmişin izleri ve yansımaları arasındaki karmaşık ilişkiyi gözler önüne sermiş, bunu yaparken de belirli bir disipline hapsolmeden, uzmanlardan meraklı genel okuyuculara kadar uzanan geniş bir kesime hitap etmeyi başarmıştır.

Eser bu başarısını, bir taraftan yaklaşımının yeniliğine, diğer taraftan ise yapısının özgünlüğüne borçludur. Eğitimi ve mesleği açısından arkeoloji biliminin merkezinde yer almasına rağmen Hamilakis, birçok meslektaşından farklı olarak disiplininin dışında yer alan ama bu disiplinle kuvvetli bağlantıları olan alanlarda faaliyet göstermiş, araştırmalar gerçekleştirmiştir. *Ulus ve Harabeleri*'nin yeniliği tam da bu disiplinlerarası niteliğinden kaynaklanmaktadır. Kitabın yapısal özgünlüğü ise, zaman akışına veya tematik birliğe daya-

nan uzun soluklu bir anlatım yerine birbirinden ayrı ama genel sorunsal açısından bağlantılı vaka incelemelerinden oluşan bir yapının tercih edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özelliği çalışmanın çok daha esnek bir şekilde okunmasına imkân verdiği gibi, aynı sorunun farklı zaman ve bağlamlarda incelenerek değişik veçhelerinin ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

Pek tabii ki kitabın temelini oluşturan olgu, Yunanistan'ın yakın geçmişiyle olan ilişkisinin biraz farkında olanları şaşırtmayacaktır. 1830'da kurulan modern ve bağımsız Yunanistan'ın kendi harabelerinin üzerinde yükseldiği, varlığını büyük ölçüde Aydınlanma Avrupa'sının oluşturduğu Yunan medeniyeti kurgusunun üzerine eklenmiş siyasi bir harekete borçlu olduğu çokça söylenmiş ve tekrarlanmıştır. Bu anlamda Yunan ulusal kimliğinin ve bunun en etkin tezahürü olan Yunan milliyetçiliğinin, geçmiş ile bugünü –ve hatta geleceği– birbirine bağlamaya yarayan araçlardan biri olarak algılanan arkeolojiyle sıkı olduğu kadar karmaşık bir ilişkisi olduğu iyi bilinmektedir. Aslında neredeyse her ulus-devletin oluşumunda –veya icadında– gözlemlenebilen bu ilişkinin, Yunanistan bağlamında başkalarında olmadığı kadar derin, hayati ve uzun süreli bir nitelik kazanabildiği de aşikârdır. Bu anlamda *Ulus ve Harabeleri*'nin hedefi ve başarısı bu bilinenleri tekrarlayanın, malumu ilam etmenin veya –sıklıkla yapıldığı gibi– milliyetçiliğin basit kurgularını ifşa etmenin çok ötesine geçmektedir. Hamilakis, zaten kabul gören bu durumun aslında nasıl işlediğini, ne gibi çelişkiler ve devamlılıklar içerdiğini, ne gibi toplumsal olgulardan beslendiğini, devletin ve siyasi aktörlerin elinde nasıl şekillenebildiğini, zaman içinde ne gibi değişiklikler gösterebildiğini ve arkeoloji disipliniyle nasıl bir etkileşim içine girebildiğini sakın ve dikkatli bir dille ortaya koymaktadır.

İngiliz elçisi Lord Elgin'in Parthenon'un alınılığında sö-
küp götürdüğü frizlerin Londra'daki British Museum'da son
bulan macerasıyla Yunanistan'ın bu "millî" değerleri geri al-
mak için yıllardır, onyıllardır vermekte olduğu mücadeleyi
Hamilakis isteksizce ve neredeyse mecburen kitaba da-
hil ederken aslında amacının çok daha geniş ve iddialı ol-
duğunu göstermektedir. Metaksas'ın diktatörlüğü esnasın-
da Sparta modelinin faşist bir düzenin ilham kaynağı ola-
rak kullanılması; İkinci Dünya Savaşı'ndan ve özellikle takip
eden İç Savaş'tan sonra 1950'lerde tutuklanan komünistler-
in Makronisos Adası'ndaki kamplarda irili ufaklı Parthenon
modelleri ve maketleri yapmaya zorlanarak "eğitilmesi"; ya
da Atina'da düzenlenen 2004 Olimpiyat Oyunları'nın çoğu
kitsch'e varabilen antik Yunan'dan mülhem canlandırmaları-
na fırsat oluşturmaları gibi "vaka incelemeleri", meselenin ne
kadar karmaşık ve çokboyutlu olduğunu göstermeye yeter-
lidir. Keza, İngilizler tarafından "çalınan" frizlerin yokluğu-
nu vurgulamak için Atina'da inşa edilen Akropolis Müzesi,
neredeyse iki yüzyıl boyunca Yunan devletinin eski eserlere
yönelik tercih ve politikalarının gelişimi, ya da 1977 yılında
Vergina'da Makedonya krallarının mezar höyüklerini keşfet-
miş olan arkeolog Manolis Andronikos'a atfedilen "şaman"
vasfı gibi konuların her birinin başlı başına birer inceleme
olarak okuyucuların ilgisini çekeceğinden eminim.

Ne var ki bu kitabı Yunan veya uluslararası bağlamın-
da değerlendirmek yeterli değildir. Unutmayalım ki bu eser
Türkçeye çevrilerek Türkiye'de yayınlanmaktadır. Bu du-
rumda meseleye Türkiye açısından bakmak kaçınılmaz bir
ihtiyaçtır. Bunun bir boyutu doğal olarak Osmanlı geçmi-
şiyle ilgilidir. Yunanistan'ın bir devlet olarak bağımsızlığı-
nı kazanması kadar modern Yunan ulusunun oluşumu, kıs-
men Osmanlı idaresi altında, daha büyük bir kısmıyla da
Osmanlı hükümlerine direnerek ve karşı gelerek ortaya

çıkmiş olgulardır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunan millî tarih kurgularında çok önemli bir yer tuttuğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bunun ise esas itibariyle olumsuz bir rolle bağlantılı olduğu açıktır: Osmanlılar –çoğu zaman kullanılan tabirle Türkler– Yunan ulusunu, kültürünü, dilini, hatta varlığını baskı altında tutmuş, ezmiş, dolayısıyla da sadece özgürlüğünü değil, gelişimini engellemiş olan bir kuvvet olarak algılanmakta ve Yunan ulusal tarih kurgusunda yer almaktadır.

Gerçi bu olgu, arkeolojiden çok tarihle ilgili olduğu için *Ulus ve Harabeleri*'nde çok merkezî bir yer tutmasa da, çeşitli bağlamlarda Osmanlı etkeninin yüzeye çıktığı dikkat çekicidir. Osmanlı idaresi altında Yunan ulusunun kalıntılarının ve mirasının talan edildiği, mermerlerin kirece döndürüldüğü ve en önemli eserlerin ilgisizlik, menfaat veya zaaf neticesinde Elgin gibilerine peşkeş çekildiği gibi görüşler, Hamilakis'in Yunan milliyetçiliğine eleştirel bakışı sayesinde ortaya koyduğu tespitlerin içinde yer almaktadır. Buna ilaveten *Ulus ve Harabeleri*, Yunan eski eser saplantısının Osmanlılarla bağlantılı diğer bir veçhesini de meydana çıkartmaktadır: Osmanlı döneminden arta kalmış olan ve ulusal kurgunun dışında kalan, daha doğrusu bu kurgudan dışlanan eserlerin en iyi ihtimalle yok olmaya terk edilmesi, sıklıkla da bilinçli bir şekilde imha edilmesi. Gerçekten de arkeolojik kalıntılarda “gerçek” veya “öz” sayılan ilk katmana dönüp sonrasında biriken “muhtes” yapıların yok edilmesini meşru gören yaklaşımın Yunanistan'daki tezahürünün önemli bir kurbanı, dört asırlık Osmanlı varlığının izleri olmuştur.

Türkiye'den bakıldığında bu olguların kendi tarihimizle ve özellikle eski eserler konusunda 19. yüzyıl boyunca alınan tedbirlerle arasındaki bağlantı ve benzerlikler akla gelmektedir. Osmanlıların uzun bir ilgisizlikten sonra eski eserlerin ideolojik gücüyle ilk defa karşılaşmaları Yunan

Bağımsızlık Savaşı'na rastladığı gibi, devletin arkeoloji ve eski eserler konusundaki ilk girişimleri de ister istemez Yunan medeniyeti ve kimliğiyle bağlantılı olgularla ilişkili olmuştur. Ayasofya'nın tamirinden Aya İrini'nin müze olarak kullanımına ve içerisinde yer alan eserlerin niteliğine kadar Yunan veya Bizans kimliğinin belirgin olması bir yana, Müze-i Hümayun için çalışan kişilerin birçoğunun Rum olması ve devlet dışındaki başlıca arkeolojik girişimlerin Rum nüfus ve cemiyetleri arasında yer alması, Türk tarihçiliğinde yeteri kadar vurgulanmayan, hatta bilinçli bir şekilde göz ardı edilen konulardır. Keza Osman Hamdi Bey'in 1884'te hazırladığı meşhur Asar-ı Atika Nizamnamesinin (Eski Eserler Yönetmeliği) ilhamını Yunanistan'ın 1834 tarihli aynı konudaki kanunundan almış olması dikkat çekici bir konudur.

Ancak *Ulus ve Harabeleri*'nin Türk okuyucusunu asıl ilgilendirecek boyutu, başta milliyetçilik olmak üzere ideolojik boyutta Yunanistan ile Türkiye arasında kurulabilecek benzetmedir. Bunun en basit seviyesi, "komşunun" arkeolojideki kurgularının "bizim" bu konudaki çabalarımızdan çok daha yoğun ve dolayısıyla daha da az gerçekçi olduğu tespiti-nden duyulabilecek tatmin ve rahatlamadır. Ne var ki "tencere dibin kara" seviyesindeki bu yüzeysel okuma yerine daha karmaşık bir analiz meselenin hiç de o kadar "rahatlatıcı" olmadığını gösterecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük sorunu, kendi topraklarında yer alan eski eserler ile kendi kimliği arasında sağlam bir bağ kuramaması olmuştur. Kemalist dönemde bu çıkması çözümlenmenin yolu olarak icat edilmekte olan Türk ulusunu Anadolu medeniyetlerine bağlamanın yolları aranmış, Hitit, Sümer gibi medeniyetleri Türklükle ilişkilendirmeye kadar gidilmiş, hatta Helen medeniyetinin asıl kaynağının Anadolu ve İyonya olduğu yönündeki iddialarla Yunan arkeolojik sermayesine de el uzatılmıştır.

Ne var ki Kemalist ideolojinin bu kurguları devletin tekeli uygulamaları sayesinde ders kitaplarından meydan heykellerine ve banka isimlerine kadar yayılmışsa da, çok dar ve “inançlı” bir kesim dışında kimseyi ikna edememiştir. Dolayısıyla ordu ve yargı yoluyla sistem üzerinde uygulanan vesayet zayıfladıkça, miras konusu, “tabii” sayılabilecek ve geniş bir tabana oturabilen mecralara yönelmiştir. Bunların ilki olan Türklük zaten kabul gören bir kurguydu; İslami kimlikten oluşan ikincisiyse, siyasi yapılanma ile popüler kültür birbirine yaklaştıkça üzerindeki baskılardan kurtulmayı başararak ön plana çıkmaya başlamıştır. Turgut Özal zamanında “Türk-İslam sentezi” adı altında alternatif bir kurgu olarak belirmeye başlayan bu kurgu artık bugün devletin tartışıl(a)maz ideolojisi haline gelmiştir. Bunun Kemalist dönemdeki dayatmalardan en önemli farkıysa, kuvvetli bir toplumsal dayanağı olmasından dolayı çoğunlukçuluk kisvesi altında karşı konamaz bir güç kazanmış olmasıdır.

Bütün bunların ışığında, *Ulus ve Harabeleri*'nin bir Türkiye uyarlamasının, şekilde ne kadar farklıysa da özde ne kadar benzer olduğunu görmemek imkânsızdır. “Bizim” ulusumuz başından beri harabelerle sorunlu bir ilişki yaşamıştır. Kendinden sayamamış, ardından saymak için tarihi tahrif etmeye kadar gitmiş, sonunda da en fazla bin yıllık bir geçmişe dayandırdığı bir mirasla yetinmeye karar vermiştir. Bu değişim içinde arkeolojinin artık pek bir faydası kalmadığından, bu alana tamamen faydacı bir gözle bakılmaya başlanmış, turizm yoluyla bir ekonomik kazanç kaynağına, eser iadesi konusundaki girişimler ise “dış güçler” ile hesaplaşmanın bir aracına dönüştürülmüştür. Bu anlamda Parthenon frizleri meselesinin Yunanistan’da ne kadar yankı bulduğunu, Türkiye’de Bergama sunağı gibi vakaların ise halk arasında ne kadar az karşılık bulduğunu hatırlatmak yeterlidir.

Arkeoloji ve harabeler konusundaki zaafını telafi etmek için Türkiye'nin tarih ve kurguya nasıl başvurduğuna bakınca iki ülke arasındaki temel benzerlikler bir anda ön plana çıkabilmektedir. Yunanistan'ın Hamilakis'in de vurguladığı gibi antik Helenizm ile Hıristiyan Bizans'ı birarada yoğurarak oluşturduğu kurgunun benzerini, Türkiye, Kemalizmden intikal eden Türklük ile İslami kimliği biraraya getirerek meydana getirmiştir. Harabelerden ve eski eserlerden aparılmış yapı ve motiflerden kendine has bir *kitsch* yaratmış olan Yunanistan'ın karşısında Mimar Sinan'ın camilerinin muhtelif ölçeklerde beton kopyalarını üreten, mehter gösterilerini kutsayan ve resmî ideoloji tarafından on altı Türk devletini temsil ettiği iddia edilen kıyafetlere bürünmüş askerleri dizen bir Türkiye yer almaktadır.

Bu mukayeseden anlayacağımız, ulusu hayal etmenin tek yolunun arkeoloji ve harabelerden geçmediğidir. Başından beri harabelerin kendine ait olduğunu hissedene veya hissettirilen bir Yunanistan'a karşılık, "ulusal" kalıntılara sahip olmayan veya elindeki geçmişin somut izlerini bir türlü "ulusal" boyuta taşıyamayan ülkeler için folklor, din, simgeler, efsaneler gibi soyut olgular rahatlıkla maddi kanıtların yerine geçebilmektedir. Aslında tüm bunların birleştiği ortak payda, tarihî bir kurgu oluşturma çabasından başka bir şey değildir. Yannis Hamilakis'in incelediği Yunanistan'a özgü durumu başka bir lisana, başka bir kültüre, başka bir siyasi ortama "tercüme" ederken, kullanılan araçlar farklılaşsa bile özdeki niyetin esas itibarıyla aynı kaldığını, bunun ise ulusal kimlikten günlük siyasete ve popüler kültüre kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alan ve Türkiye'yi tarif etmek için uydurmuş olduğum tabirlerle kliyopat (tarih hastası) ve kliyoman (tarih delisi) bir ruh halinin çeşitli tezahürlerinden ibaret olduğunu hatırlamak gerekir.

Mayıs 2020